

וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יְהִיָּה אֹר

חג החנוכה – הרב אורי הולצמן

בספר זכריה פרק יד אומר הנביא:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יְהִיָּה אֹר וְיִקְרוּת וְקִפְאוֹן. וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יֵנַדַּע לֵה' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יְהִיָּה אֹר. (זכריה יד, ז-ו)

חז"ל במדרש באים לפרש את הפסוק הזה וכותבים:

"והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון": "יקפאון" כתיב, דברים המכוסין מכם בעולם הזה עתידים להיות צופים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב "והולכתי עורים בדרך לא ידעו" (ישעיה מב, טז), וכתיב "אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם" (שם); "אעשה" אין כתיב כאן, אלא "עשיתם", שכבר עשיתי לרבי עקיבא וחביריו; [דבר אחר (תנחומא)] דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחביריו. "וכל יקר ראתה עינו" (איוב כח, י): זה רבי עקיבא וחביריו. (תנחומא חוקת ח, א, במדבר רבה יט, ו)

במסגרת המאמר, ברצוננו לתת מבט על הפסוקים האלה, שנבואת החזון הזו שנאמרה על זמן העתיד לבוא, התחילה כבר להתממש בתקופת פרוץ התורה שבעל פה, דרך חכמי המשנה רבי עקיבא וחביריו.

בתחילת מעשה בראשית, ביום הראשון של הבריאה, היה העיסוק העיקרי סביב בריאת ה"אור":

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אֹר וַיְהִי אֹר. וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹקִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לָאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד. (בראשית א)

החושך מסמל את ה"תהו ובהו", ההעדר, חוסר הסדר ואי קיום המציאות. הדבר הראשון שעושה האלוקים כדי לתת מקום של קיום לעולם הנברא, הוא יצירת האור: וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אֹר – וַיְהִי אֹר! האור מביא אתו את החיים, את הסדר ואת האפשרות לקיום המציאות. האור מסמל את הטוב: וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב, אולם על אף בריאת האור, החושך לא נעלם, אלא – וַיַּבְדֵּל אֱלֹקִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. העולם כעת נמצא במצב של חצי אור וחצי חושך – וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לָאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה; בחצי מהזמן שולט האור והטוב, ובחצי מהזמן שולט החושך והעדר הטוב.

האם המצב הזה של חצי אור וחצי חושך הוא המצב האידיאלי? כי לכאורה, בריאת האור לא פתרה רק חצי מהבעיה; עולם שכזה הינו עולם בלתי מושלם שחציו קיים וחציו כאילו נעדר ונעלם. אכן, האלוקים השאיר את הלילה בלתי מואר, כדי לתת מקום לאדם שיבוא הוא ויאיר את הלילה. כל הדברים שעשה ה' בעצמו בעולם, הם בבחינת אור היום: האור הנמצא בעולם מעצמו מבלי התערבות אנושית, ואילו הדברים שבהם השאיר ה' את השלמתם אל האדם, הם בבחינת אורו של הלילה: האור שיצר האדם והביא סדר ושליטה במקומות של אופל.

על כך בא הנביא זכריה ואומר: וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יֵנַדַּע לֵה' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יְהִיָּה אֹר. אומר הנביא: יבוא יום שבו לא תהיה יותר החלוקה של "יום" ו"לילה", אלא אף לְעֵת עֶרֶב יְהִיָּה אֹר, כלומר שאף הלילה ייפך לאור¹. באותו היום לא יהיה האור "יקרות וקפאון": כלומר, שבחלק אחד מן היום יש אור יקרות, אור יקר שאינו נמצא תמיד, ובחלק האחר של היום יש קפאון, שהמציאות קופאת כביכול ואינה קיימת. אלא באותו היום יהיה המצב שלא תהיה חלוקה של יום ולילה, אור וחושך, שאף לעת ערב יהיה אור. ה"יום אֶחָד" שמדבר עליו הנביא זכריה – וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יֵנַדַּע לֵה' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, הוא אותו "יום אֶחָד" של היום הראשון שבבריאה – וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד, רק במהלך החדש ש-וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יְהִיָּה אֹר.

מה נפלא לציין כאן לדברי חז"ל במסכת פסחים (דף נד, א) אודות בריאת האור של אדם הראשון במוצאי שבת:

תניא ר' יוסי אומר, שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת, ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחן זו בזו ויצא מהן אור, והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד וכו'.

מיד בתום שבעת ימי בראשית, הם ימי הבריאה האלוקית, בא האדם ונעשה שותף בבריאה; ובמקביל לבריאת האור שביום הראשון מצד האלוקים, מביא אף הוא את חלקו בבריאת האור להאיר אף את הלילה.

¹ "לילה" מלשון "שלילה", או פעמיים "לא". כשאף הלילה מקבל אור ומשמעות, הרי שוב אין הוא נקרא "לילה". ועוד עמנו להרחיב על כך.

התורה נמשלה לאור: **כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר**. ופירשו חז"ל את הפסוק הזה:

משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך, נדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים, ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך, כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הליסטים, ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם. (סוטה כא, א)

נוכל אם כן להמשיל את התורה שבכתב אל אור היום, ואילו את התורה שבעל פה אל האור של הלילה, הוא האור שיוצר האדם ומביא חיים במקומות של בלבול וחוסר בהירות. לפיכך דרשו חז"ל את הפסוק – **והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון** על רבי עקיבא וחבריו אבות התורה שבעל פה.

המסכת הראשונה שבתורה שבעל פה, מסכת ברכות, פותחת עם הרעיון הזה של **"להאיר את הלילה"**. כך פותחת המשנה הראשונה **"מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן"**, לתת אף ללילה משמעות של מקום עשייה ויצירה. רוב המצוות דינן להיעשות ביום, כמו ציצית, שופר ולולב ועוד הרבה מצוות, לפי שהיום הוא זמן הפעולה והעשייה. קריאת שמע, היא מצוה של הכניסה אל תוך הלילה. מצות אכילת התרומה מסמלת את הפיכת הלילה למקום של חיים, ואף של קיום המצוות ועבודה לפני ה'. כי אמנם שזמן הקרבת הקרבנות הוא ביום כמו שדרשו חז"ל בזבחים (דף צח, א), אכילת התרומה שאף היא נחשבת עבודה (פסחים עב, ב) הייתה בפועל נעשית בלילה כשהיו הכהנים נטוהרים מטומאתם. וכן כל המצוות שעיקר זמנן הוא בלילה כמו אכילת הפסח ואכילת מצה, יש להראות בהן את המשמעות הזו של האדם המאיר את הלילה. גם מסכת פסחים פותחת עם המשנה – **"אור" לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר**, הוא אותו אור הבא ומאיר את הלילה.

הסוגיות הראשונות בגמרא מסכת ברכות, דנות ועוסקות בהכרת זמן החצות ובחלוקת הלילה לאשמורות שונות. סוגיות אלו מסמלות, כי הלילה אינו עוד מקום של העדר וחוסר סדר שאין לאדם אחיזה ושליטה בו, אלא אף את הלילה ניתן להבחין ולהכיר בתחילתו, בסופו ובאמצעיתו, ולעמוד על חלוקת הזמנים שבו. הלילה אף הוא נמצא תחת שליטה.

גם את מעגל השנה ניתן לחלק לשני חלקים, במשל של **יום ולילה**; חודשי הקיץ בהם שולט האור ברובו נמשלים ליום, ואילו חודשי החורף החשוכים נמשלים אל הלילה. כל מועדי ישראל הינם בין ניסן לתשרי, כאשר חודש ניסן הוא תחילת השנה, ואילו חודש תשרי הוא סוף השנה כמו שנאמר – **וְחֹג הָאֶסָף בְּצֵאת הַשָּׁנָה** (שמות כג, טז). ההסתכלות הזאת על לוח השנה, יוצאת מתוך המהלך הראשוני בו זמן האור הוא זמן החיים, העשייה והקיום, ואילו תקופת החורף החשוכה היא כביכול מחוץ למערכת החיים.

וכאן באו חז"ל, והוסיפו שני חגים מדרבנן דווקא בימות החורף. לפי ההסתכלות החדשה שאף הלילה הוא מקום של חיים, הרי שאף החורף נחשב לחלק מן היממה של השנה, ובמהלך הזה הרי שתחילת השנה היא דווקא בתשרי לפי הסדר של **"ויהי ערב ויהי בוקר"**. מטעם זה, על אף שבתורה שבכתב השנה מתחילה בחודש ניסן, בתורה שבעל פה, במסכת ראש השנה, השנה מתחילה כבר מחודש תשרי². הקב"ה השאיר את תקופת הלילה של השנה לחכמי התורה שבעל פה, שיבואו הם להאיר את הלילה ולתת משמעות אל חודשי החורף. הפורים והחנוכה, שניהם עומדים בסימן של אור: בחג הפורים נאמר – **"ליהודים היתה אורה"** ודרשו חז"ל – **אורה זו תורה**. וכן בחג החנוכה, עיקר מצות החנוכה הוא בהדלקת הנר בזמן שקיעת החמה שיהא דולק והולך ומאיר את הלילה.

אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. (שבת כג, ב).
דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור", על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה. (רש"י)

להרשמה: shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com

להערות: shiurimholzman@gmail.com

² וראה מאמרנו **מועדי החודש השביעי**.